

P360/3
Luganda
Paper 3
July/August 2024
3 hours

NATIONAL EDUCATION RESEARCH & EXAMINATIONS BUREAU

UACE NEREB NATIONAL MOCKS 2024

OLUPAPULA OLWOKUSATU

LITULICA MU LUGANDA

ESSAAWA SSATU

EBY'OKUGOBERERA

- Olupapula luno lulimu ebitundu bisatu A, B, ne C
- Ddamu ebibuuzo bina.
- Mu kitundu B, ddamu ekibuuzo kya puloozi n'ekirala kimu okuva mu bitontome.

EKITUNDU A

ENGERO ENJIYE

Kola ekibuuzo kimu kyokka mu kitundu kino.

M.B. Nsimbi : BWALI BUTAMANYA

- 1 .“Newankubadde ng’amakomera gagenderera kugolola bantu ababa bakyamye naye yagaana okugolokoka ”
- (i) Ani ayogerwako mu katundu ako? (akabonero 01)
- (ii) Musango ki ogwali guvunaanwa oyo ayogerwako era yali ne baani ? (obubonero 03)
- (iii) Nyonyola engeri ayogerwako bwe yagaana okugolokoka. (obubonero 08)
- (iv) Leeta obubaka omuwandiisi bw’atuusa eri omuvubuka w’omulembe omutebi mu ssuula omuvudde ebigambo ebyo. (obubonero 13)
- 2.“ Ebintu byonna ebiwooma oba ebisanyusa bw’obikkiriza okukufuga ng’ofudde. Omuntu atasobola kufuga mwenge asaana agulekereyo ddala.”
- (i) Ani ayogera ebigambo ebyo era bisimbuddwa mu suula ki? (obubonero 03)
- (ii) Nga weesigama ku lugero , nnyonyola ensonga ezisaana okulekesaayo omuntu omwenge na ddala atasobola kugufuga. (obubonero 10)
- (iii) Lambulula ebintu ebirala mu lugero ebirabika okufuga abantu ate ne bivaamu obuzibu. (obubonero 12)

E. N. Kawere: ZINUNULA OMUNAKU

- 3.“ Omuntu omuzira ono asaana okwebazibwa era nze okwandibadde ng’okwebaza kwange mu kiseera kya kaakano.....”
- (i) Ani ayogera ebigambo bino era bisimbuddwa mu ssuula ki? (obubonero 2)
- (ii) Omwogezi w’ebigambo ebyo azimbiddwa atya mu lugero? (obubonero 12)
- (iii) Leeta ebikolwa eby’enkukunala mu lugero ebyoleka ng’ayogerwako ddala muzira (obubonero 11)
4. “Mu kaseera ako emmeeme yange yagisindulira , ne nzikiriza ne tutta ne Mirembe omukago.”
- (i) Nnyonyola mu bumpimpi ebyali byakamala okubeerawo
- (ii) Lambulula obukulu bw’omukago ogwo mu nzimba awamu n’enkulaakulana y’olugero.

EKITUNDU B EBITONTOME NE PULOOZI

PULOOZI

1. *Soma ekitundu ekikuweereddwa oluvannyuma oddemu ebibuuzo ebikuweereddwa.*

Atakulekera naawe tomulekera, ennyanja ekutta omira. Nange nno abanneerijako ne banneekatankira ng'abagenda okusiibula ensi, ssibaviirako awo era nsuubira bwe munaaba temunneegenderezza mujja kulusuulamu akaba.kusimbayo ekitooke si nakindi abalala okuserengeta e Kaganga enviiri gye zittira ng'omuddo era ennyindo gye zirembekera mukoka.so nno bangi kino nkibatuusizzaako nga nenderera okulabula abalala kyokka bambi mwesuuliddeyo gwa nnaggamba

Awo nno kyenvudde neesowolayo era nga neesimbye bwa ntoogo obw'emmuli bufa ennyingo ndeete okulabula kwange eri buli yenna annettanira ontegeere bulungi nkwoleke n'obulabe bwennyinza okukutuusaako singa oba tonkutte bulungi .ye ate nze ndiko okunkwata obulungi? Nga ndi muzibu waakutegeera ndowooza ekisinga wandineesonyiyidde ddala n'ombuukako bukumbu.

Kirabika nnandazze nnyo kale bw'oba obwedda tonnantegeera ka nkweyanjulire, amannya nze Wanguuli ebiseera ebisinga erinnya Nguuli, kyokka olwaleero siri nzekka, nkiikiridde ne bazukulu ba Mbidde abalala nga kw'ogasse ne bannywany baffe ab'omukago abakolebwa mu ngeri y'ekizungu. Amagezi gendeese gaagano mutuviireko ddala mu bufunze muve ku kunywa omwenge teguliimu kalungi.

Omwenge ogunywa naawe nga bwe gukunywa gusookera mu nsawo olwo obusente bwonna buggweera mu mwenge.Obulamu bwo nabwo tebusigala kyekimu anti omubiri gufuna endwadde ng'omwo mwe muli okwonoona ekibumba, ensigo awamu n'okuyita Ttembo. Gutaagudde amaka awamu n'obufumbo anti abamu olunywa nga beenyigira mu bwenzi. Abalala gubatuma okutulugunya abantu b'omumaka gaabwe so ng'amaka agalimu obutabanguko tegakuza baana ba buvunaanyizibwa.

Kale nno munnange buno bwe budde obutuufu oviire ddala ku nguuli weewonye ekibambulira ate ggwe abadde atandise okugiyigirira ng'ogattamu ebiwoomerera nga soda, bambi teweeantala leka kwekuulira kabazzi ku kugulu. Newankubadde olaba nga weemiisa era ng'onyumirwa kyo ekituufu kusigala nti “onnywa nkunywa” ate mu ngeri ey'omutawaana.

Ebibuuzo

- (i) Nyonyola omusono gw'embooji ogweyolekedde mu kitundu kino (obubonero 4)

- (ii) Omuwandiisi atuzimbide atya embooji ye? (obubonero 6)
- (iii) Lambulula obulabe omunyuma bw'atuusa ku oyo amwettanira (obubonero 6)
- (iv) Omunyumya ali mu mbeera ki era lwaki ? (obubonero 4)
- (v) Nyonyola amakulu g'ebigambo ebikuweereddwa nga bwe bikozeeddwa. (obubonero 5)
- Abaneerijjirako ne bannekatankira
 - Nkwoleke n'obulabe bwennyinza okukutuusaako
 - Weewonye ekibambulira.
 - Okuyita Ttembo
 - Onnywa nkunywa

OKOT P'BITEK : Omulanga Gwa Lawino (kyakyusibwa Abasi Kiyimba)

1. Soma ekitontome kino wammanga n'oluvannyuma oddemu ebibuuzo ebikikwatako

TEWALI BUDDE BWA NKALAKKALIRA BWE BAYONSEZAAKO MWANA

A. Omwami wange agamba
 Nti obudde kya bugagga,
 Tuteekwa kubukuuma butiribiri;
 Mbu caayi w'oku makya
 Alina obudde bwe obutakyukako
 Mbu ate waliwo n'obudde obutongole
 Obunywerwako kacaayi akalala
 Ak'omu makkati g'ebiseera by'oku makya,
 Awo ng'ekyemisana tekinnatuuka;
 Waliwo n'obudde obutakyukako
 Bwe beekubisizaako ekifaananyi ky'amaka-
 Obudde bwamufuukira obudde-
 Buno bwa kyamisana, buno bwa caayi,
 Buno bwa kyaggulo-
 Omusajja alabye n'obudde.

B. Nze okumanya obudde butambudde
 Nsooka kutunula ku njuba
 Oba kuwulira nkoko ng'ekookolima
 Olwo ne ndyoka ndaba ekiddako.

C. Ku kyalo ewaffe
 Abantu nga banaatambula olugendo,
 Oba nga bategeze omuyiggo,
 Oba okulima okw'ekikungo,

Enkoko bagikwata mumwa.
 Bazinduka emmambya yaakasala
 Nga n'emmuniyeenye Mulanga- Njuba
 Eyengedde nga ssejjembe
 Anaatera okugwa ku ttaka.

D. Mu mpisa yaffe nga Abacholi
 Tetutambula matumbi budde,
 Ekyo kikolwa basezi na balogo,
 Abatambula obukunya,
 Nga beewerebye evvu,
 Nga bakwataganye n'ebikere n'eminya
 Bye bakozesa mu ddogo lyabwe.

E. Abalala abatambula ekiro mu nzikiza
 Babeera bavubuka benzi
 Abanoonya okwonoona bawala b'abantu;
 Bagenda bawumpuguma mu nzikiza
 Nga bambadde obukete,
 Ng'ensiri zibalunda
 Nga n'emizimu gibakongoola.
 Bwe batuuka ku mayumba
 Omusula abawala be banoonya,
 Ne bawaawaanya obwama
 Eno nga bwe beekulula mu muddo
 Ogutandise okugwako ssuulwe,
 Ng'eky'obutonde kibabanja lutali luno.

EBIBUUZO

1. Bintu ki ebifuula ekiwandiiko kino okubeera ekitontome? (obubonero 10)
 - (i) Omutontomi ali mu mbeera ki era lwaki? (obubonero 03)
 - (ii) Leeta ensonga ezooleka nti omutontomi muddugavu era mufirika nnansangwa (obubonero 04)
 - (iii) Obukugu bw'omuwandisi bweyolekedde butya mu nkozesa y'olulimi? (obubonero 04)
 - (iv) Nyonyola amakulu g'ebigambo bino nga bwe bikozezeddwa mu kitontome (obubonero 04)
 - Eyengedde
 - Bazinduka
 - Obukete
 - Ssuulwe

2. Omulanga gwa Lawino kiyiye kya ttutumu nnyo mu nsi yonna era abasomi bangi mu yuganda n'ebweru waayo bakitendereza." Lambulula esonga eziviirako abasomi okukitendereza. (obubonero 25)

F.M. MASAGAZI: Mpaawo Kitakya

3. Soma ekitontome kino wammanga n'oluvannyuma oddemu ebibuuzo ebikikwatako

OGULI EWA MUNNO

Nzijukira amagezi agali mu ngero
Ate ne nzijukira Maama gye yajjanga
Amagezi gano . Anti, luno lwabanga
Lugero lwennyini ng'abadde akubuulirira.

- i. Oguli ewa munno nga gwe muggo gwo
N'oguyigga mu nsonda , nga guli wuwe
Okubijja kw'embeera , nga yagwazise
We gultuukira okudda , ng'oli mu ddubi
Ag'omubulago amazzi , nga gakumize
Tekakutanda n'oyazika ogukujuna!
- ii. Gw'oguwadde omuggo, akola bibye!
Ebibamba bye ebikulu, ng'abimalawo.
Yakusuubiza ogguzza, nga gakwesibye
Bwe gakwesiba leero, ng'ayita kuli
N'omutumiza aguzze, nga yagwazise
Atagwazise asinga, kuba bya mpuna!
- iii. Okukyala kw'eng'eyo, tewaba amanyi
Emisana oba ttumbi, nga muli bumu
Obuvumu bw'oba nabwo , nti olina ogugwo
Oggunoonya ogulabe, nga wagwazika
Okutuukayo oggunona, nga guli wala
Eyakyadde obwedda, ng'etuze bana!
- iv. Obuzibu bw'omuggo, ogwo gw'ogabye
Engo yaakuno etuuka, teraga ssebo
Okukyaluka egenda, teraga ssebo
Ekutuuka mu ttumbi, ne kinywambogo
Ng'olina abaana nkaaga, oba tolina

- v. Bwe kigirinnya n'etuuka nga muligana!
 Engo yaakuno etuuka , nga tolabye kkubo
 Terisosola omuwere, oyo n'akuze
 Abanene n'abatono, ebalya bumu
 Omugezi, kimbuyege, bonna tereka
 Omusajja n'omukazi, ebafutiza
 Ogukuume omuggo anti, ejja mu nkiso.
- vi. Ate bw'ogaba omuggo njagala omanyee
 Gw'oguwadde omuggo, y'agiweerera
 Ng'akimanyi bw'etuuka, ekulya buli
 Asigaze omuggo, nga ggwe watema!
 Atagugabye asinga, ne kiba kibe
 N'ogirinda n'etuuka, n'ogiwuttula.
- vii. Oliraba okunyolwa, wamu n'ennaku
 Abakunonako omuggo, obuteeyabya
 Agunona akaaba, nti agumaza lumu
 Bwe ziwera ennaku ttaano, nga guba gugwe
 Gwe eyamwazika omuggo nga takumanyi.
 Ekutaagula, ekutta nga togulina.
- viii. Okugiwona okkuuzisa, wamu n'ababo
 Bw'ogutema omuggo gwo ggwe togugaba
 Bw'oguwaayo mu ttuntu ng'ogukimayo
 Bw'ogutema omuggo, tema yo esatu
 Bw'agutwala n'ayazika, ng'olina ebiri
 Engo ya kuno etuuka, ng'olina ogugwo
Ebibuuzo
- (i) Omuwandiisi atusiigira kifaananyi ki ku nneeyisa y'abantu be tubeera nabo? (obubonero 4)
- (ii) Omuwandiisi asengese atya ekitontome kye okusobola okutuusa obubaka eri omusomi we. (obubonero 10)
- (iii) Lwaki omuwandiisi azimbye ekiwandiiko kye ne stanza ezenjawulo? (obubonero 6)
- (iv) Omuwandiisi atuusa bubaka ki eri omusomi we mu stanza esembayo? (obubonero 3)
3. Masagazi atwoleka bulungi nti abantu betuwangaala nabo bazibu era tusaanye okubeegendereza. Kkakasa kino nga weesigama ku bitontome bye. (obubonero 25)

EKITUNDU C

W. KIYINGI : Lozio Bba Ssesiria

4. “ee oli mwanyinaze nga bwe wamulaba, kafaadanga kuva buto omwana ono ali wano na nnyina.” Nyonyola engeri obwa kafaadanda gye bweyolekedde ku bantu abali mu muzannyo. (obubonero 25)
5. “Not necessaliry, not necessaliry (enseko) mu kutwalira awamu women are interested in the social status of a man.”
- (i) Omwogezi ava ku ki okwogera ebigambo ebyo?(obubonero 6)
 - (ii) Omwogezi w’ebigambo ebyo azimbiddwa atya mu muzannyo. (obubonero 14)
 - (iii) Nyonyola engeri by’ayogerako gye bituukira ku bakyala abeeyolekera mu muzannyo. (obubonero 5)

ELLY N. KYEYUNE: Bemba Musota

6. “Nze kye ndaba , bino ebyobuwangwa tulina okubyekkaanya nga tetunnabiyigiriza baana baffe, si kulwa nga bituweebula”
- (i) Ani ayogera ebigambo ebyo era bisimbuddwa mu kitundu ki? (obubonero 3)
 - (ii) Nyonyola mu bumpimpi ebyali byakamala okubaawo. (obubonero 10)
 - (iii) Lambulula n’ebyokulabirako engeri ebyobuwangwa ebiri mu muzannyo gye bigannyula abaana b’ensangi zino. (obubonero 12)
7. “Ggwe, ggwe tokimanyi nti oli mu maaso gange nze Bemba, tokimanyi nti nze Bemba Musota?”
- (i) Ebyogerwa bitulaga ki ku kabyogera? (obubonero 5)
 - (ii) Ebigambo ebyo byeyolekera bitya mu muzannyo okutwalira awamu? (obubonero 10)

BIKOMYE WANO